

Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Yeniçeriler

Artisan Janissaries in The Ottoman Empire

Mehmet DOĞAN*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun en seçkin birliğini oluşturan yeniçeriler, sahip oldukları disiplinlerini savaşçılık yetenekleriyle birleştirerek devletin sınırlarını genişletmişlerdir. Ancak yeniçerilerin zamanla başarılarının temelini oluşturan disiplinlerini kaybetmeleri, savaşlarda yetersiz kalmalarından başka devletin varlığını tehdit eder bir hal almıştır. Buna devletin içinde bulunduğu mali bunalım da eklenince asli işleri olan askerlik yanında ekonomik kayıplarını telafi etmek kaygısıyla esnaflık da yapmaya başlamışlardır. Böylece ortaya esnaf yeniçeri dediğimiz yeni bir grup çıkmıştır. Bu çalışma 16. yüzyılın sonlarını ve 17. yüzyılın ilk yarısını içine alan dönemde belirginleşmeye başlayan esnaf yeniçeri kimliğinin hangi koşullar altında şekillendiğini inceleme amacındadır. Bu tarih aralığı Osmanlı Devleti'nin büyük ekonomik ve siyasi buhranlar yaşadığı bir devre tekabül etmektedir. Esnaf yeniçeri kimliği de özellikle bu dönemde görülmeye başlamıştır. Çalışmamızda esnaf yeniçeri kimliğinin ortaya çıkışında devlete egemen olan güçlerin etkisi incelenmiştir. Yeniçeriler acemi oğlanıyken devletin talebi üzerine aslen sivillerin görevi olan çeşitli işlerle meşgul olmuşlardır. Bu durum, yerine ve zamanına göre değişse de askeri sınıfa dahil oldukları gerçeği, onları öğrendikleri meslekleri ileride kendi menfaatleri için kullanma düşüncesinden alıkoymamıştır. Bu makale de, yeniçerilerin esnaflığa yönelmelerinde, maddi kaygıların etkili olduğu ifade edilmekle birlikte, çalışmamızda esnaflaşmanın sosyal yönlerine dikkat çekilerek, acemi oğlanlığından yeniçeriliğe geçişte uygulanan sistemin doğasında var olan çelişkiye işaret edildikten sonra yönetici kadronun suistimalleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Osmanlı Esnafı, Mühimme Defteri, Yeniçeri, Acemi Oğlanı

* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı, mehmettdo@gmail.com

Abstract

The most distinguished of the Ottoman Empire, forming the unity of janissaries are the disciplines of belligerence that they own by combining their skills they expand the boundaries of the state. However, over time, forming the basis of the achievements of the janissary corps losing their discipline, the existence of the state other than to remain inadequate in wars has become threatened. It is located within the state financial crisis also added to the primal jobs to compensate for the economic loss alongside military service concerns also have begun to make trades. Thus, a new group emerged what we call was artisan janissaries. This work is intended to review the end of the 16. century, and in the first half of the 17. century began to emerge in the period artisans formed the conditions under which the identity of the janissary corps. This date range of the Ottoman Empire inhabited large economic and political crises have been a corresponding to the circuit. Especially in this period seeing that the artisan Janissary ID started. In our study, the state in the emergence of artisan janissary ID prevailing influence of power are explored. At the request of the state while the boy originally janissaries novice civilians have been busy with the various mission work. In this case, although according to military time and instead of including the fact that they learn them to class professions in the future has the idea of using it for their own retention. This article, the financial concerns of the janissaries is effective in not miss work of a tradesman interference testimony although, in our study the social aspects of become an artisan drawing attention, from acemi oğlanlığı to janissary inherent system applied in the transition to the point without regard to after it has been focused on abuses of the executive committee.

Keywords: Ottoman Empire, Ottoman Artisan, Mühimme Register, Janissary, Acemi Oğlanı

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu geniş topraklara yayılmış çok etnikli, çok dinli bir siyasi organizasyondur. Bu muazzam yapıyı bir arada tutmak için ancak büyük ve güçlü bir orduyla mümkündür. Osmanlılar yeniçeri adını verdikleri düzenli ve profesyonel bir askeri birlik kurarak ordularının savaş kabiliyetini en üst seviyeye çıkarmışlardır. Yeniçeri Ocağı klasik yapısına kavuştuğu 16. yüzyılda zamanının en seçkin birlikleriydi. Ancak bu güç yüzyılın sonlarından itibaren değişen şartlar neticesinde savaş meydanlarında zorlanmaya başladı.¹ Bir zamanlar devletin askeri gücünün bel kemiği olan yeniçeriler, artık devletin gözünde çözülmesi gereken bir soruna dönüşmüştü. Dahası yeniçeriler ekonomik kayıplarını telafi etmek için “kâğıt üstünde” ya da “resmi öğretilerde” askerlere yasaklanmış olan esnaflığa ve ticarete de el atmışlardır. Bu dönemde yeniçerilerde görülmeye başlayan değişim yeni ekonomik şartlara uyum sağlamanın bir yoluydu. Böylece askeri sınıfın bir parçası olan yeniçeriler zaman içinde Osmanlı yöneticilerinin “doğru öğretisi” olarak meşrulaştırdıkları sosyal sınırları aşmama düsturunu çiğnemiş oldular. Bu ihlal ise zamanla iki taraf arasında ciddi sosyal ve ekonomik çatışmalara dönüşecekti.

¹ 16. yüzyılın sonlarında, III. Murad'ın saltanatı sırasında İstanbul'da bulunan Venedik Balyosu Lorenzo Bernardo “herkes elinden geldiği kadar harp hizmetinden yan çıkmekte, gittiği zaman da ön saflardan geri durup hayatını kurtarmaya bakmakta” (Davis, 1970: 240) sözleriyle Osmanlı savaş makinasının seçkin birliği hakkında olumsuz gözlemler yapılmıştır.

Potansiyel kaosa hayat verecek değişkenler -yöneten ve yönetilen arasındaki- çoğunlukla teoride “kalın” zaman zamansa pratikteki “ince” çizgide belirlenmekteydi. Çünkü Osmanlı devlet adamları için vazgeçilmez olan nizam kavramı bu sınırların varlığına muhtaçtı. Osmanlı toplum yapısı, daha ilk baştan her cemaatin kendi sınırları içinde kalması düsturu üzerine kurulmuştu.² Osmanlılar bu sistemi tek başlarına icat etmemişlerdi. Yaptıkları temelde devletlerinin içinde doğduğu dünyanın kadim öğretilerini daha da geliştirmek ya da en azından muhafaza etmekte. Kınalızade Ali'nin Ahlak-ı Alai eserinde sistemleştirdiği üzere üreten reaya ile ürünü kullanan yöneten arasında adalet dairesi kavramında billurlaşan bir ilişki vardı.³ Diğer taraftan Osmanlıların kendi bünyesine adapte ettiği sistemin içinde varlığını idame ettiren insanların farklı sosyal tabakalar arasında geçişi pekâlâ mümkündü. Ancak bu geçiş kişilerin kendi iradesinden çok Sultanın ve ondan güç alan yöneticilerin iradesine bağlıydı.

Osmanlı toplumu, iki temel gruptan oluşmuştu; gücünü doğrudan doğruya Padişah'tan alan ilmiyye, seyfiyye ve kalemiyye olarak kendi içinde üç farklı görevi yerine getiren askeri zümresi ve yönetime alınmayan çeşitli dini ve etnik kesimlerden müteşekkil reayadı.⁴ Ayrıca reaya hem üreterek hem de vergi vererek askeri sınıfın ihtiyaçlarını karşı-

² Gelibolulu Mustafa Ali de 1500'lerin sonunda kaleme aldığı Meva'idü'n-Nefais Fi-Kava'idü'l-Mecalis adlı eserinde “*Padişahların ve beylerin şeref ve şan kazanmalarına, zenginlerin varı yoğu olan servetini toplamak için çalışmaya, özellikle sanatkârların sanatlarında ilerlemeye ve tarımla uğraşanların da ekin tarlalarını ekerek helal rızık elde etmeye muhtaçtırlar. Bunlar gibi bilginlerin ilim ve kültürlerini artırmaya, olgun kişilerin hayır duaya devam etmelerine, askerlerin de savaşmaya rağbet etmeleri gereklidir*” (Şeker, 1997: 109) ifadeleriyle her kesimin mensubu olduğu statünün dışına çıkmaması fikrine dayanan gelenekçi bir anlayışa sahip olduğunu göstermiştir. Mustafa Ali'nin Erkan-ı erbaa yani dört direk manasına gelen düşünce sisteminden etkilendiği ortadadır. Ali'nin düşünce dünyasına ilişkin detaylı analizler için bkz. Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Ali Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2013

³ *Adldir mücib-i salah-ı cihan, cihan bir bagdır duvarı devlet, devletin nâzımı seraittir, seriata hâris olamaz illa mülk, melik zapt eyleyemez illa lesker, leskeri cem' edemez illa mal, malı cem' eyleyen reâyâdır, reâyâyı kul eder pâdisah-ı âleme adl*” (Kınalızade Ali Efendi, 1832: 49). Ayrıca Osmanlıların devraldıkları miras hakkında bkz. Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler” *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt: 12, sayı: 1, ss. 27-33, 1999

⁴ Kuralın her zaman uygulandığını ya da kurala sıkı sıkıya bağlı kalındığını söylemek mümkün değildir. Çok bilinen bir örnekte III. Murat'ın oğlu şehzade Mehmet'in sünnet düğünündeki çalgıcı takımından bazı kişilerin Yeniçeri Ocağı'na yazılıp askeri sınıfa dâhil olduğudur (Kurt, 2011: 74). Benzer bir olaya Naima Mustafa Efendi kendi tarihinde değinerek: “*İstanbul, Galata ve Eyüb'e gönderilecek ekmeklerin taşınması sırasında çıkan anlaşmazlığa değinerek: Ve buyuruldu ile Galata'ya iki bin İstanbul'a ve Eyüb'e biner ekmek ferman olunup beher yevm miriden Üsküdar'a beş bin ekmek geçerdi. Acemi oğlanları arzihal sunup “Odabaşılar onar guruşa bakkal ve hammalı Yeniçeri ettiler, biz bunca zamandır hizmetteyiz, yolumuzca be-dergâh olalım ve illa acemi oğlanlığını dahi bırakıp varıp hamallık eyleyip onar guruş peyda edip odabaşılara veririz ve kapıya çıkarız” demeleriyle be-dergâh ferman olunup ağa İstanbul'a geçip acemi oğlanlarından bulunca bir mikdar anlardan ve gayriden yazıp Üsküdar'a geçirdiler*” (Naima Mustafa Efendi, 2007: 1225) kanunsuz şekilde yeniçeri yazılan reayadan kimselerin olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü üzere ister pratik ihtiyaçlar için olsun isterse esnaf, hamal gibi gruplarla içli dışlı olmanın getirdiği bir uygulama olsun, sonuç itibarıyla resmi anlayıştan bir kopuşu yansıtmaktaydı. Yeniçeri Ocak düzeninin bozulması veya kanun-u kadimin savunusu hakkında dönemin yazarlarının eserlerini karşılaştırmalı olarak bkz. Mehmet Öz, *Osmanlı'da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005. Yeniçeri Ocağı hakkında 20. yüzyıl tarihçiliğinin gerileme/bozulma paradigmasına karşı eleştirel bir bakış için bkz.

lamak zorundaydı. Padişahların bir numaralı yönetici statüsünde olduğu askeri sınıfın sorumluluğu ise, meşruiyetini İslam ile örfi pratiklerden alan hukuku uygulayarak, ülkede adaleti ve halkın refahını sağlamaktı (İnalçık, 1990: 31). Biz de bu çalışmaya başlarken sistemin teorisi ile pratik gerçekliği arasındaki çizginin sorgulanması gerektiği düşüncesinden hareket ettik ve makalemizde şu sorulara cevap aramaya çalıştık: Yeniçerilerin esnaflığa başlamalarında hangi unsurlar rol oynamıştı? Yeniçeriler vergi ödeyen sınıflardan biri olan esnaf kesimiyle ne kadar yakın bir ilişkiye sahipti? Yeniçerilerin askeri olması, onlara girdikleri esnaf çevreleri içinde ne gibi avantajlar sağlamıştı? Bu sayede hem esnaf yeniçeri kimliğinin, hem de yeniçerilerin, İmparatorluğun iktisadi hayatındaki “yasaklı” rollerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Bunu yaparken çeşitli araştırma ve incelemelerin yanı sıra, konumuzla ilgili kısıtlı sayıda olsa da Mühimme Defterleri’nde yer alan hükümlerden de yararlandık. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, Mühimme Defterleri devletin resmi kayıtlarıdır ve sağlıklı analizler yapılabilmesi için bu defterlere ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

Mali Bunalm ve Esnaf Yeniçeri Kimliği

16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarına giren yabancı altın ve gümüşün yarattığı enflasyon yüzünden ülkede fiyatlar kontrolden çıkma noktasına gelmişti. Bu durum özellikle İstanbul gibi tüketimin muazzam boyutlara ulaştığı bir kentte fiyatların hızlı bir şekilde artmasına ve alım gücünün de aynı hızla düşmesine sebep olmuş ve merkez ordusu konumundaki yeniçerilere ödenen para, önceki dönemlerde sahip olduğu değerinden çok uzaklarda kalmıştır (İnalçık, 1996: 162-163). Bu ekonomik dar boğaz yeniçerileri sık sık isyana sevk etmiş ve maaşların artırılması yönetimden beklenmiştir. Bu arada, enflasyon altında ezilen yeniçeriler zor kullanarak çeşitli dükkân ve zanaata ortak olmuşlar, hatta loncalara katılarak şehir tabakalarıyla yakın ilişkiler kurup toplumsal tabanlarını genişletmişlerdir (Karpat, 2008: 61). Dahası yeniçeriler, şehir alt ve orta sınıflarıyla kurdukları bu yakınlaşma sayesinde devlete karşı ezilen bir tabakanın sözcüsü ve temsilcisi olma fonksiyonunu da yüklenmişlerdir (Elibol, 2009: 32). Sonuçta yeniçeriler askeri statülerinin verdiği gücü, siyasi söylemle birleştirerek devlet karşısındaki pozisyonlarını kuvvetlendirmişlerdir.

Elbette ki devletin merkezinde -sayılarak artarak- günden güne siyasal ağırlık kazanan kapıkulunun eskiden beri alışageldikleri ulufe ile yetinmesi düşünülemezdi. Bu yüzden Padişah, kapıkulu mensuplarına yeni çıkarlar sağlamak ya da en azından bunların kendilerine gelir sağlama girişimlerini görmezden gelmek zorundaydı. Aksi takdirde büyük asayiş sorunlarının çıkması kaçınılmazdı. Devlet de mali darboğazı aşmak için özellikle 16. yüzyılla birlikte taşrada çeşitli garnizonlarda bulunan yeniçerilere, kendilerine gelir getirecek bazı görevler vermeye başlamıştır. Örneğin, Bursa, İzmit, Edirne gibi

M. Mert Sunar, “When grocers, porter and other riff-raff become soldiers:” Janissary Artisans and Laborers in the Nineteenth Century Istanbul and Edirne”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2009/1), 175-194

önemli merkezlere, subaşilar dışında, yine onların emrinde olan ve tamamı yeniçerilerden oluşan yasakçılar gönderilmiştir.⁵ Böylece devlet kendi eliyle yeniçerilere askerlik haricinde ek işler bulmuş ve ekonomik faaliyetlere katılmalarında bir sakınca görmemiştir (Kaya, 2013: 193). Bu sayede yeniçeriler fiilen iş hayatına girmiş, İstanbul’da ve taşrada esnafla içli-dışlı olarak kazançlı işler çevirebilecekleri yeni sahalara kavuşmuştur (Kunt, 2009: 27; İnalçık, 2006: 67).

Merkeze gönderilen bir arz-ı halden yeniçerilerin tüccarla ne tür bir ilişki içinde olduklarını görmek mümkündür. Örneğin 1618 yılına ait bir belgede, yeniçeri ocağına katılan acemi oğlanlara verilen paradan bir tüccara borç verilmişti.⁶ Böylesi bir parasal ilişki bize yeniçerilerin, alacak-verecek biçiminde kendi lehlerine “illegal” bir ekonomik sistem kurmak konusunda ciddi bir potansiyele sahip olduklarını düşündürmektedir. Benzer şekilde Akdağ da maaşları kanunnamelerle belirlenmiş görev sahiplerinde akçenin değerinin düşmesinden dolayı iki tür olumsuzluğun ortaya çıktığını ifade etmiştir. Hizmet edenlerin öncelikle gayretleri azalmış, meslek ahlakları zayıflamış, daha sonra gelirlerini arttırmak için buldukları konumun ve devletin nüfuzunu kullanarak ticarete atılmışlar, ellerine geçen ulufeleri faizcilik yoluyla ticari ortaklıklar kurarak, dükkân satın alarak servet sahibi olmuşlardır (Akdağ, 2010: 659). Ocağın kendi işleyişi de faizciliğe müsaitti. Yeniçeri Ocağı’nda vefat eden yeniçerinin akıl baliğ olmayan çocuğu kalmışsa, terekesi ocak tarafından yazılıp satılarak nakde çevrilmekte ve buna dair tutulan defter yeniçeri kâtibi dairesinde bulunan sandığa konmakta, tereke bedeli olan para ölen yeniçerinin odası tarafından işletilmekte ve bütün oda efradının nezareti altında bulunmaktaydı. Bu paranın getirdiği nema ise “kuloğlu” büyüünceye kadar nafakasına tahsis edilmekteydi. Kuloğlu büyüdüğünde ise bağlı olduğu odası tarafından işletilen para, hesabı yapılarak kendisine teslim edilirdi (Öztürk, 1995: 93). Bu kuralın görece olarak daha nüfuzlu ya da üst rütbeli yeniçerilere, ocağa tereke eliyle giren meblağ üstünden bir takım ticari faaliyetlerde bulunmalarına imkân sağlamış olması muhtemeldir. Benzer şekilde esnaflığa yönelen yeniçeriler arasında da üst rütbelilerden kişiler vardı ve rütbeyle orantılı olarak nüfuz gücü de artmaktaydı (Kafadar, 2012: 150).

Yeniçerilerin nüfuzlarını kullanarak nasıl servet sahibi oldukları hakkında, İstanbul kadısına gönderilen 1617 yılına ait hüküm iyi bir örnektir.⁷ Yeniçerileri bu şekilde davran-

⁵ Yasakçıların görevi, buldukları şehirlerin giriş çıkışlarını kontrol etmek, alım satımı ve taşınması kısıtlanmış olan bazı maddelerin üzerinde denetim yapmaktır (Dingec, 2009: 132).

⁶ “*Dergâh-ı Mu’allâm Yeniçerilerinin Altmışaltıncı Hâssağülerin Odası’nda düzen akçasından Dubravnikli Kürkci Yovan dimekle ma’rûf zimmîye yüz seksen bin akça karz virilüp yedlerine mühürlü temessük virilüp edâ eylemek üzere iken zimmî-i mezbûr ol cânibe firâr idüp te’addî eyleyüp hakları varan vekillerine alıvrilmek bâbında hükm-i şerfiüm recâ olunmağın...*” (BOA, MD 82, hüküm no: 274).

⁷ “*Mahrûse-i İstanbul’da vâkı’ şîrûgancı tâyîfesinden Hâcî Mehmed arz-ı hâl sunup; kadîmden kethudâ vü yiğütbaşı vü dîdebân u kâtibleri içlerinden ihtiyâr ve rençber tâyîfesi olup gelen metâ’ı berâber alup tekâlîf vâkı’ oldukda berâber çekegelmişler iken hâlâ kethudâ vü yiğütbaşları ve dîdebân u kâtibleri yeniçeri tâyîfesinden ve askerî makulesinden olmağla gelen metâ’un ekserin onlar alduğundan gayri vâkı’ olan tekâlîfi dahu berâber çekmeyüp kendülere gadr ve kâr u kisblerine noksân müterettib olduğın...*” (BOA, MD 82, hüküm no: 30).

maya iten sebepler nelerdi? Cevapları dönemin ekonomik şartlarında bulabiliriz. Çünkü bu devirde devalüasyon adeta devletin ekonomi politikası haline gelmiş, yeniçeriye verilen ulufenin alım gücü azalmış, yeniçerilerin bir kısmı da esnaflığa girerek alım-satım işlerine başlayınca, bir yandan parayla olan ilişkileri artmış bir yandan da mevcut kaygılarına yenileri eklenmiş ve böylece asli görevleri olan askerlik zamanla zihinlerinde ikinci sıraya düşmüştür. Diğer bir deyişle yeniçeriler reel anlamda azalan maaşlarının kaybını, imparatorluğun geleneksel asker sivil ayırımına karşı gelerek telafi etmeye çalışmışlardır.

Yeniçerilerin Zor Tercih: Ocak mı? Dükkân mı?

Ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması yeniçerilerin, askeri başarılarının ve Sultana olan bağlılıklarının garantisiydi. Ancak 16. yüzyılın sonlarından itibaren yeniçeriler için merkeze karşı güvenin yerini şüphenin almasıyla sistem temelinden sarsılmıştır. Yeniçeriler, toplumun esnaf-tüccar takımıyla organik bağlarını ilerlettikçe asıl görevlerini ikinci plana itip, esnaflık yapmışlardır (Kafadar, 1981: 67). Örneğin, 1584 yılına ait İstanbul kadısına gönderilmiş bir fermanla: Bazı bölük halkı, yeniçeri, acemi oğlanları, cebeci, topçu ve sair kulların tüccar tabakasına karışıp ticari faaliyetlerde bulduklarından söz edildikten sonra, bu tür işlerle uğraşanların şiddetle cezalandırılmaları emredilmiştir (Yücel, 1988: 75). Tüm tehditlere rağmen bir sonuç alınmadığı sonraki dönemlerde de benzer şikâyetlerin devam etmesinden anlaşılmaktadır. 1618 tarihli Edirne Kâdîsı Mevlânâ Ali'ye gönderilen hükümden de anlaşılacağı üzere yönetim askeri taifesini esnaflık yapmaması konusunda sürekli uyarmıştır.⁸ Yine 1618 yılına ait bir başka hükümden Edirne'de atarabacıların ücret tarifesine uymadıkları, askerî taifesinden bazı kişilerin atarabacılık yaptıkları haber alındığından, bunun derhal önlenmesi emredilmiştir.⁹ 1631 tarihli bir diğer hükümden İstanbul tavukçularının işlerine, yeniçeri ağası, ihtisap ağası, subaşı, asesbaşı gibi görevlilerin müdahale ettirilmemesi istenmiştir.¹⁰

17. yüzyılın ortalarında Konya, Ankara, Bursa gibi büyük şehirlerde görev alan yeniçerilerin, kasap dükkânı, han, hamam işletmeciliği gibi ticari meslekleri yürütmüşlerdir. Öyle ki 1655 yılında Ankara'da toplam 33 kasaptan, 8'i yeniçerilere aittir (Yücel, 1988:

⁸ “Mahmiyye-i mezbûrede ba'zı ehl-i sefer askerî tâyifesi bâzârcılık u bakkâllık idüp mâbeynlerinde narh cârî olmayup nice def'a şer'-ı şerîf tarafından tenbîh ü te'kîd olundukda itâ'at itmemekle narh husûsına küllî ihtilâl geldüğü istimâ' olunmağın, ehl-i sefer askerî tâ'ifesi min-ba'd bakkâllık u bâzârcılık itmeyüp men' u def' olunmak bâbında fermân-ı âlî-sânüm sâdır olmuştur. Buyurdum ki: Vusûl buldukda, bu bâbda sâdır olan emrüm mücebince amel idüp dahı min-ba'd ehl-i sefer askerî tâyifesinden bir ferde bakkâllık u bâzârcılık itdürmeyüp men' u def' eylesin.” (BOA, MD 82, hüküm no: 367).

⁹ “Mahmiyye-i Edirne'nün atarabacıları yazda ve kışda kadîmden oligeldüğünden ziyâde ücret alup Edirne'den İstanbul'a varup gelmekle fukarâya te'addî ve ba'zı askerî tâyifesi dahı at arabaları alup kul ve ter-oğlanları ile arabaların gönderüp ba'zı kimesneler zâyi' u telef olduğı...” (BOA, MD 82, hüküm no: 364).

¹⁰ “Mahmiyye-i İstanbul'da vâkı' tavukçı tâyifesi Südde-i Sa'âdetüm'e arz-ı hâl sunup; “Bunlara kadîmü'l-eyyâmdan bu âna değin her ne lâzîm gelür ise Dîvân-ı Hümayûnum tarafından hâkimü'l-vakt, kendüleriniñ kethudâyirin çağırdup tenbîh ü te'kîd idegelmişlerdür. Kethudâları dahı mâbeynlerinde görüp âhardan olan hâkim, yeniçeri ağası ve ihtisâb ağası ve subaşı ve asesbaşı ve gayri hâkimlerden masâlihlarına bir ferd karışmayup...” (BOA, MD 85, hüküm no: 658).

75). Hülya Taş da Ankara şerîye sicillerine dayanarak 17. yüzyıl Ankara'sını ele aldığı çalışmasında 17. yüzyılın ilk çeyreğinde esnaflık yapan yeniçerilerin varlığına işaret etmiştir (Taş, 2006: 194). Ayrıca Eunjeong Yi'nin 17. yüzyıl İstanbul esnafı üzerine İstanbul kadı sicillerini temel alan araştırması da, 17. yüzyılın ilk yarısında yeniçerilerde esnaflaşma eğiliminin hızlanarak arttığını ortaya koymuştur (Yi, 2004: 133). Kadı sicillerinde esnaflık mesleğiyle yeniçeriliğin yan yana anılması daha çok asker-sivil, esnaf-yeniçeri çekişmesinin delili olarak düşünülebilir. Görülüyor ki yeniçeriler yeni bir kazanç kapısı olarak gördükleri esnaflığa, merkezin yasaklamalarına ve de esnafın rahatsızlığına rağmen hem başkentte hem de taşrada devam edebilmişlerdir. Ahmet Refik de eserinde yayınladığı bir fermana, yeniçerilerin, cebecilerin ve topçuların İstanbul'a hayvan getiren ceplerden hayvanlarını satın alıp kasaplık yaptıkları ve bunun engellenmesinin İstanbul kadısından istendiğini ifade etmektedir. Yine zor durumda kalan esnafın şikâyeti üzerine çıkarılan bir fermana, çarşıda esnaflık yapan sipahilerin ve yeniçerilerin esnaf nizamına tabi olmaları gerektiği bildirilmektedir (Altınay, 2000: 228) Altınay'ın vermiş olduğu bilgi ilginçtir. Çünkü normal teamüllerde yeniçeriler zaten esnaflık yapamazdı. Ferman yeniçerilerin esnaf nizamına uyması gerektiğini belirterek, yasak olan bir durumu dolaylı yoldan da olsa meşrulaştırmıştır. Dahası devlet yeniçerilerin esnaflık yapmalarını engelleyemeyince hiç olmazsa lonca düzenini bozmamaları şartıyla durumu kabullenmek zorunda kalmıştır¹¹ (Göçek, 1999: 201). Esnaf takımı da bu oldubittiye karşı tepkisini “*aramıza hâm-destler girdi*” söylemiyle dile getirmiştir (Ergenç, 2006: 191). Böylece esnaf kesimi içinde buldukları şartlara kolayca teslim olmayacaklarını göstermiştir. Diğer taraftan Yi kadı sicillerinden hareketle 17. yüzyılın sonlarına doğru esnaf ve yeniçeriler arasındaki kavganın azaldığına ve iki tarafın zaman içinde ortaklıklar geliştirdiğine dikkat çekerek, bir esnaf yeniçeri bütünleşmesi yaşandığı görüşündedir (Yi, 2004: 138).

Yeniçerilerin askeri sınıftan olmaları nedeniyle sahip oldukları güç gayri resmi olarak faaliyette buldukları ticarete, onların birer meslektaşları konumuna gelmiş olan esnafın ellerindeki malları satarken ya da alırken narh engelini aşmalarını kolaylaştırmıştır. Örneğin, Selaniki Mustafa Efendi de kendi tarihinde 1599 yılına ait temel gıda maddelerinin fiyatlarını verirken bu maddeleri satanların yeniçeri taifesinden olmaları nedeniyle devletin önceden belirlemiş olduğu narh fiyatlarını göz ardı edebildiklerini yazmıştır (Selaniki Mustafa, 1999: 732). Böylece yeniçeriler nüfuzları sayesinde elde ettikleri malları esnafa yüksek fiyatlardan satarak büyük karlar sağlamıştır. Hatta 17. yüzyılın yeniçeri ağalarından Bektaş Ağa'nın faaliyetleri yüzünden et fiyatları 8 kuruştan 15 kuruşa kadar yükselmişti (Kafadar, 1981: 96). Ayrıca Naima Mustafa Efendi kendi tarihinde Bektaş Ağa'dan bahsettiği bölümde adı geçen Yeniçeri Ağası'nın ticari işlerinde askeri sınıfa mensup olmasının avantajlarından nasıl yararlandığına dair verdiği bir örnekte: “*Menâsıb ve hidemât ve eyalette müdahale ve edip ve mevleviyet ve medârise karıştığından mâ-adâ ekser celeb-keşân ve zehâ'ir ve me'külât getirenler ve gayriler kendi sermayesin kullanıp*

¹¹ Diğer taraftan devlet gerekli gördüğünde kendisine tanıdığı tekel hakları çerçevesinde esnafı teşkilatlandırarak, oluşturulan esnaf birlikleri sayesinde üretim ve fiyat istikrarını muhafaza edip, sistemi ayakta tutmaya çalışıyordu (Kal'a, 1995: 425).

kezâlik etmekçi fırınları ve bakkallar ve sâ'ir sinâ'ât erbâbında sermayesi olup ihtisab naibleri belki İstanbul kadıları kol gezdikte bunların fırınına ve dükkânına ve alakası olan sükaya taarruz edemezdi. Farzan bakkala “İn aşığı” deseler, bakkal kâfiri “Siz beni döğemezsiniz sultanım! Sermaye Bektaş Ağa'nındır” deyü hande-künân oldukta hakimler râh-ı müsamahaya utlâk-ı inândan gayri çare bulamazdı” (Naima Mustafa Efendi, 2007: 1346) ifadeleriyle çarşı ve pazarı denetlemekle görevli kadıların içine düştüğü zor durumu resmetmiştir. Sonuçta İmparatorluğun narh sistemine darbe inmiş; değişim sadece askeri düzenle sınırlı kalmayarak ekonomik alana da sıçramıştır.

Yeniçeriler mevcut ekonomik şartlar içinde “kadim kuralları” çiğnerken, kendi geçimlerini sağlamanın yolunu ticaret hayatında güçlü birer aktöre dönüşerek bulabilmişlerdir. Yine Stefanos Yerasimos'a göre yeniçeriler devletten gelen kaynakların kurduğunu anlayınca “gönüllü” veya “zorunlu” müttefiki olan esnafa yönelmiştir (Yerasimos, 1977: 497). Adı geçen birlikteliğin gelecekte bir orta sınıf yarattığını da belirten Yerasimos asker-sivil ilişkisine atıfta bulunarak, bu durumu İmparatorluğun değişen şartlarına uyum sağlama olarak açıklamıştır. Mantran ise askeri grubun hangi kesiminin bu birliktelikte aslan payını aldığını analize çalışmıştır. Ona göre gedik sahibi olmanın sıkı kanunlara tabi olması ve yeni gedik açma büyük bir mali güç gerektirdiğinden esnaf arasına karışan yeniçerilerin sanıldığı gibi düşük rütbelilerden değil yüksek rütbelilerden olduğunu iddia etmiştir (Mantran, 1990: 346).

Yeniçerilerle esnaf arasındaki ilişki çoğunlukla pamuk ipliğine bağlıydı. 1650'li yıllarda Osmanlı hazinesi neredeyse boştu ve 1651 yazında yeniçeri maaşları ödeneceği zaman defterdar yeniçeri subaylarıyla işbirliği yaparak Belgrad darphanesinde basılmış ayar düşük paraları toplamış ve İstanbul esnafından bunları resmi kurun %30 eksisine ellerindeki altın sikkelerle değiştirmeye zorlamıştı. Mali sorunlar yaşanırken aynı yıl içinde esnaktan on dört kez daha vergi tahsilatı yapılmış, bunun üzerine lonca idarecileri şikâyetlerini devrin Sadrazamı Melek Ahmet Paşa'ya iletmış, ancak paşa onlarla ilgilenmemiştir. Değeri düşük sikkeler zaman içinde İstanbul piyasasında yaygınlaşınca esnaf sert tepki göstererek 21 Ağustos 1651 tarihinde dükkânlarını kapatmıştır (Finkel, 2007: 216-217; Baer, 2010: 76-77). Diğer taraftan ocak nizamının zaman içinde gevşemesiyle birlikte yasaklar listesinde yer alan evliliğin, yeniçeriler arasında yaygınlaşması beraberinde yeni sorunlar getirmiştir. Artık ekonomik kaygı tek başına değil aile bağlamında önem arz etmekteydi. Böylesi bir gelişme yeniçerilerin zihin dünyasına kul sisteminin mantığı yerine kendi aileleriyle ilgilenmek gibi başka düşüncelerin yerleşmesine yol açmış ve yeniçerileri Sultanın davasına kendilerini adamak konusunda çelişkiye düşürmüştür. Böylece yeniçeriler uzak ülkelere düzenlenen büyük seferlerin güçlüklerine katlanmada önceki dönemlere oranla daha isteksiz¹² davranmışlardır (Akdağ, 2009: 107-108; Ricaut, 2012: 265).

¹² Ocağın bozulduğu yargısından hareket eden tarihsel perspektife göre, sorunun kaynağında yeniçerilerin iç disiplinlerini kaybetmeleri vardır. Ancak içinde bulunulan zamanda Batı'da yaşanan askeri ve teknolojik gelişmeler Osmanlı savaş mekanizmasının verimliliğini ve geçerliliğini artık sorgulanır hale getirmişti. Dolayısıyla savaş meydanlarında, düşmanın gelişmiş silahlarıyla ve alışılmadık dışındaki savaş stratejisiyle karşılaşan yeniçerilerin verdiği tepki, yine dönemin şartları dikkate alınarak değerlendirilmelidir. 16. yüz-

Ölüm tehlikesi olmayan ticaret hayatı yeniçerilere savaşmaktan daha cazip gelmiş görünmektedir. Süreç içinde esnafla kurdukları bağlar da sağlamlaştıkça İstanbul'un ve ikamet ettikleri şehirlerde iktisadi hayatın güçlü birer aktörü olmuşlardır (Yerasimos, 1977: 450; Uzunçarşılı, 1988: 488). Zinkeisen'de Osmanlı İmparatorluğu tarihini yazdığı eserinin 3. cildinde yeniçerilerin bu ittifaklar sistemi içinde sadece Müslüman tüccarlarla değil, aynı zamanda Hristiyan ve Yahudi tüccar kesimi ile de çalıştıklarını belirtmiştir (Zinkeisen, 2011: 185). Bununla birlikte akla şöyle bir soru gelebilir. Acaba yeniçerilerin küçük yaştan itibaren almış oldukları eğitimin ya da yeniçeri olmadan önce yönetim tarafından Müslüman-Türk ailelerinin yanına verilmelerinin, daha doğrusu içinde yetiştikleri ortamın esnaf kesimiyle gelecekte kurulacak ilişkide etkisi olmuş mudur? Genellikle çalışmalarda bu ilişki üzerinde fazla durulmaz. Ancak mutlak kabul edilen "ocak düzeni/kadim düzen" gerçekte kusursuz muydu? Ya da zayıflığını kendi içinde barındırmış olabilir miydi? Bizce ocağın güçlü yapısı aynı zamanda kendi zayıflığını da içinde barındırıyordu. Goodwin "*yeniçerilerin kendi kasapları ve aşçıları vardı. Acemilik döneminde hepsi inşaat işlerinde çalışmışlardı*" ifadesiyle yeniçerilerin ekonomik hayatın vaz geçilmez unsurlarıyla zaten "doğal" ve "meşru" bir ilişki içinde olduklarını belirtmiştir (Goodwin, 2011: 69). Böylece devlet çelişkili bir şekilde askeri sınıfa mensup yeniçerilerin bir yandan reaya statüsünde olan ekonomik sınıflarla ilişkilerini mümkün olduğunca sınırlamaya çalışırken, bir yandan da yeniçerileri, daha acemi oğlanıyken sivillerin çalıştığı işlerde kullanmaktan geri kalmamıştır. Koçi Bey de IV. Murad'a sunduğu risalesinde "*san'ata kâdir dahi olsa padişah kulları re'aya san'atına karışmak münasib değildir*" yönünde görüş bildirmiş ve bunun ocak düzenini bozduğunu açıklamıştır (Kurt, 2011: 200). Yine yazarı bilinmeyen Kavanin-i Yeniçeriyân'a göre "*hünkâr kulu olan kimsenin sanat sahibi olması kanun değildir, çünkü sanatı olan 3, 4 akçeye sefere gitmez, sanatı ile meşgul olur, hizmet edilmemeye sebep olur*" düşüncesiyle Koçi Bey'le aynı noktada buluşmuştur (Toroser, 2011: 23). Ancak, risale yazarları için, altın çağın zirvesi olarak tasvir edilen bir zamanda bile Kanuni Sultan Süleyman'ın bir teftiş sırasında gördüğü dükkânlara tepki olarak söylediği "*sanat ehli hûd yeniçeri olmaz, kanun değildir*" ifadesi bazı dükkânların öteden beri yeniçerilere ait olduğunu akla getirmektedir (İnalçık, 2003: 164-165; İnalçık, 2014: 147). Diğer taraftan Koçi Bey için kusursuz görülen kadim düzen ve bunun üzerine inşa ettiği bozulma söylemi III. Murad dönemine gelmeden daha II. Bayezid gibi erken sayılabilecek bir zamanda -yine Koçi Bey'in mantığıyla- yara almıştı. Örneğin bu dönemde Ayasofya Vakfı'na ait bazı dükkânlar yeniçerilere kiralanmıştır (Kafadar, 2009: 33). Dolayısıyla romantik bir bakış açısıyla hayranlık uyandıran geçmiş, Koçi Bey gibi risale yazarlarının iddialarının aksine askerilerle siviller arasındaki çizginin hiç de kalın olmadığını göstermektedir.

Dönemin yazarları tarafından "doğru öğreti" olarak ifade edilen sistem en baştan kendi içinde çelişkiliydi. Özellikle yeniçeri olacak askerilerin sivillerden beklenen işleri

yıl sonlarıyla 17. yüzyılın ortaları arasında kalan zaman diliminde Osmanlı ordularıyla Batı ordularının karşılaştırmalı analizi için bkz. Agoston, 2012 s. 131-136; Agoston, 2013, s. 133-141; Murphey, 2007, s. 29-32.

ya da sanatları öğrenmesinin yolu daha acemi oğlanıyken -Anadolu'da Müslüman Türk geleneği içinde yetişmesi için- Türk ailelerinin yanlarına verilmeleriyle açılmıştı. Bu ailelerin çoğunlukla çiftlik ve toprak sahibi oldukları göz önüne alındığında, geleceğin yeniçeri adayları sıradan köylülerin yaptığı işlerle ilgilenmek durumunda kalmışlardı. Hatta zaman zaman yeniçeri adaylarının yasak olmasına rağmen şehir esnafına da verdikleri olmuştur (Beydilli, 2013: 450; Imber, 2006: 180). Anlaşılabileceği üzere devlet, ocak kurallarına aykırı olarak acemi oğlanlarının ileride ihtiyaç duyacaklarında kullanılmaktan çekinmeyecekleri zanaatları öğrenmelerini mümkün kılacak ortamı ve araçları yine kendi eliyle hazırlamıştır. Dolayısıyla devrin risale yazarlarının iddia ettiği “bozulma” söylemi bizzat devletin kendi uygulamaları ile geçerliliğini yitirmektedir.

İşçilik öğrenimi acemi oğlanı eğitiminin bir parçasıydı. Örneğin sefer sırasında karşılaşmadığı sürelerde asker duvar örmekte de kullanılmış ve huzuru sağlamak için neredeyse 24000'den fazla acemi oğlanına iş bulmak gerekmişti. Böylece pratik bir anlayışla, büyük bir iş gücü boş bırakılacağına değerlendirilme yoluna gidilmiştir. Ancak bu uygulama bazen istenmeyen sonuçlara neden olmuştur. II. Selim'in Edirne'de yaptırmakta olduğu büyük cami için işçi olarak gönderilen 100 kadar acemi oğlanı durumu fırsata çevirerek burada kendilerine ait iş kolları kurmuşlardır. Yine uzun yıllar zanaat ve ustalığın merkezi olan Şam'da yeniçerilerin işçilik yaptığı bilinmektedir. (Goodwin, 2011: 88).

İşçilik yapan ocak mensupları dışında dükkân sahibi yeniçeriler için yüz tuğlayı bin tuğla fiyatına satarak duvar ustalarına meyhane ve kahveler gibi getirisi yüksek mekânlar yaptırmak oldukça karlıydı. Hatta bunlardan birinin açılışında bir yeniçeri subayı, elinde üyesi olduğu ortanın flaması ve başlarında kaşmir şallar sarılı oğlanlarla birlikte içeri doğru hamle yapınca, oturanları ayağa kaldırarak flamaya selam vermelerini emretmişti. Bununla birlikte yeniçerilerin askeri statülerinin sağladığı gücün dışında yine yeniçerilerin sahip olduğu sermaye gücünden de istifade etmek isteyen bazı esnaf takımından kişiler de vardı.¹³ Şam ve Kahire gibi yeniçerilerin aktif oldukları büyük şehirlerde esnaf bu imkândan yararlanmak amacıyla belli bir bedel karşılığında yeniçeri ocaklarına yazılma isteğinde bulunmuş ve sonuçta karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı bir birliktelik doğmuştur (Raymond, 1995: 61; McGowan, 2006: 831). Diğer taraftan yeniçerilerin şehirlerin ticaret ve zanaat hayatına girmeye başlaması ilk başlarda loncalar ve esnaf tarafından iyi karşılanmamıştı. Mehmet Mert Sunar'a göre bunun nedeni bazı yeniçerilerin piyasa şartlarını hiçe sayarak ticarete mafyavari sayılabilecek yöntemler kullanarak para kazanmaya çalışması ve de yeniçerilerin sahip olduğu imtiyazların yol açtığı haksız rekabetti (Sunar, 2010: 502). Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki iki taraf arasındaki bağlantının gayrimeşruluğu merkezi yönetimin tutumu sayesinde meşrulaşmıştır. Raymond'a ek olarak Griswold da özellikle Halep, Şam gibi ticaretin can damarı olan bölgelerde¹⁴ Os-

¹³ M. Mert Sunar, Osmanlı tarihi içinde esnaf yeniçeri kimliğinin iktisadi yönünün anlaşılabilmesinin, yeniçerilerin şehirlerdeki sosyal ve gündelik hayatla birlikte değerlendirilmesine bağlı olduğu görüşündedir (Sunar, 2009: 176).

¹⁴ İnalçık, Venedik devlet kaynaklarına dayandırarak verdiği bilgilerle 1600'lerin başlarında Suriye'nin ticarete adeta altın dönemini yaşadığını belirtmiştir (İnalçık, 1998: 174). Özer Ergenç de Halep-Şam yolunun 17. yüzyıl ortalarına kadar çok canlı bir ticarete ev sahipliği yaptığı görüşündedir (Ergenç, 2013: 291).

manlı hükümetinin, yeniçerilerin ticaretle uğraşmasına yeterince ses çıkarmadığını ifade eder (Griswold, 2002: 50). Böylece yeniçerilerin “sivil” iş hayatına nasıl girdikleri ve söz sahibi oldukları ortaya çıkmaktadır. Tabii ki yeniçeriler gibi esnaflarda kurulan bu ortaklıktan istifade etmişlerdir. Özellikle yeniçerilerin sahip olduğu vergi muafiyeti esnaf kesimine cazip gelmiş olmalıdır (İlgürel, 1986: 392). Diğer taraftan ortaklıkta patron rolünün yeniçerilere ait olduğunu kolayca söyleyebiliriz. Bu arada yönetimin Griswold ve Raymond’un ileri sürdüğü gibi bu ortaklığa tamamen kayıtsız kaldığını iddia etmek doğru değildir. Çünkü eldeki belgelerden merkezi yönetimin yetersiz de olsa yasaklayıcı tedbirlere başvurduğunu görmekteyiz. Örneğin İstanbul’da, kayıtlı mumcu taifesinin dışında kimsenin mum işlememesi ve mum yağı satın almaması hususunda Sultan I. Ahmed zamanında mumcu taifesine verilen emr-i şerifin cülûs-ı hümayun münasebetiyle tecdit olunması istenmiştir.¹⁵ Alınan önlemlere rağmen, duruma göre şekil değiştiren; seferde askerlik, barışta esnafılık yapan bir yeniçeri tipi doğmuştur.

İmparatorluğun “Asker Tüccarları”: Yeniçeriler

Yeniçeriler nüfuzlu konumlarının sağlayabileceği avantajların farkındaydılar. İmparatorluğun sahip olduğu ticari potansiyel, adı geçen askeri grup için kendi paylarına düşeni almak konusunda son derece tahrik ediciydi. Bu nedenle kazanç sağlamak için her türlü yola başvurabilmişlerdir. Mühimme Defterleri’nde yeniçerilerin kar uğruna eşkıya gibi hareket ettiklerini gösteren belgeler bulunmaktadır. Örneğin Niğbolu ve Silistre taraflarında ticaretle uğraşıp sefere katılmayan, cinayet, şekavet, kundakçılık, sarkıntılık vb. fiilleri işleyerek halka eziyet çektiren yeniçerilerin zulmünü ortadan kaldırmak için tayin edilen Ömer Çavuş tarafından isimleri bildirilen kişiler hakkında gerekenin yapılması ve ihmali görülecek olan yeniçeri serdarlarının da cezalandırılmaları istenmiştir.¹⁶

Maaşları yetersizdi, ancak bunun çözümü sadece Sultan’dan ya da vezirlerden gelecek bir habere bağlı değildi. Eğer geniş toprakları olan İmparatorluğu canları pahasına koruyacaklarsa bunun karşılığını elbette almalıydılar. Bu durum onları zaman zaman zor-baca yöntemlere başvurmaya itmiştir. Hatta İstanbul limanlarına gelen tüccar gemilerine,

Buradan hareketle bölgenin ticari potansiyelini göz önüne aldığımızda ek gelir arayışı içerisinde olan yeniçeriler için adı geçen toprakların dayanılmaz bir çekim merkezi olduğunu düşünebiliriz.

¹⁵ “İstanbul’da ve etrafında hâsıl olan mûmyağın alup evlerinde ve dükkânlarında hılâf-ı kânûn murâdları üzre mûm döküp dükkânlar peydâ idüp bunlara gadreyledüklerinden gayri iyâzen bi’llâhi te’âlâ şehre âteşden zarar irişmek ihtimâli olup mukaddemâ hâricden kimesne mûmyağı almayup ve mûm işlemeyüp ve ellerinde bulunan yağları mîri için girift olunup men’ olunmalarıçün mukaddemâ evâmir-i şerife virilüp; muhkem tenbîh ü te’kîd ve “Min-ba’d işlemeyeler.” (BOA, MD 82, hüküm no: 70).

¹⁶ “...taht-ı hükûmetinizde sâkin olan yeniçeri kullarımın ekseri sefer-i hümayûnuma varmayup ve ba’zıları dahu ticâret tarîkıyla Akkirman vilâyetine gidüp esîr almağa varup eşkıyâ ile yek-dil ü yek-cihet olup ve ba’zıları re’âyânun evlerine girüp avret ü oğlanlarına eluzadup ve nice kızlara yapışup fi’l-i senî’ kasdidiüp ve evlerin ihrâk bi’n-nâr idüp ve âdemler katlidüp fevka’l-had zulmeyleydükleri arz u i’lâm olunduğundan mâ’adâ sefer-i hümayûnuma gitmeyüp...” (BOA, 85 MD, hüküm no: 103). Ayrıca yeniçerilerin halka yaptıkları baskılar için bkz. Mehmet İpşirli, “Hasan Kâfi el-Akhisârî ve Devlet Düzenine ait Eseri: Usûlü’l-hikem fi nizâmi’l-âlem” (Hasan Kâfi and his work on statescraft), Tarih Enstitüsü Dergisi, Vol. 10-11, Jan. 1981, pp. 239-278

yeniçeri ortalarının her biri kendi orta nişanlarını koymak suretiyle adeta gemileri kendi aralarında paylaşmışlardır (Pakalın, 1993: 152-154). Böylece gemiler İstanbul'a geldikçe, hangi ortamın nişanını taşıyorsa o ortaya haraç vermek zorunda kalmıştır. Ayrıca limanların kontrolünü elde tutarak buralara gelen gemilerden kar sağlamışlardır. Örneğin Ağa gemilerinden Tavukçu Gemisi diye bilinen geminin birkaç senedir eskiden beri yanaşmakta olduğu Bostan İskeleyi'ni terk edip Üsküdar'da Serhengzâde Ahmet Paşa Evkâfı İskeleyi'ne yanaşarak vakfa ait olan gelirleri zapt ettiği ve daha sonra eskimesi sebebiyle geminin satıldığı, ancak bu defa da adı geçen geminin sermayecisi Yeniçeri Mehmed'in bu iskeleye öteden beri kendi gemilerinin yanaştığı gerekçesiyle iskeleyi malikâne olarak zapt ettiği bildirilmiştir (BOA, MD 85, hüküm no: 209).

Yeniçerilerin, esnafa bir diğer baskısı da çarşı ve pazarlarda beğendikleri malları zorla alarak -aldıkları malın değerinin üçte birini vermek suretiyle- esnafı zarara uğratmalarıdır (Kafadar, 1991: 274). Ayrıca yeniçeriler panayır gibi ticaret hacmi yüksek alışveriş organizasyonlarında boy göstererek, askeri sınıftan olmalarının da vermiş olduğu avantajla panayıra gelen bazı tüccarla işbirliği yapıp, haksız kazancı aralarında bölüşmüşlerdir. 1631 tarihli bir hükümde Müteveffa Rüstem Paşa Evkâfı'na bağlı Usturumca'daki Dolyan Panayırı'na gelen yeniçeri olduğunu söyleyen bazı kişilerin kâfir tacirlerin yüklerini kendi yükleri arasında panayıra sokarak vakfı zarara uğrattıkları bildirilmiştir.¹⁷

Yeniçerilerin müdahaleci tavırlarından sadece esnaf takımının olumsuz etkilendiğini söylemek yanlış olacaktır. Jean-Baptiste Tavernier de 1631-1663 yılları arasında Ortadoğu'ya yaptığı seyahatler sırasında Antakya'da konuşlanmış bulunan yeniçerilerin kentten geçen kişilerden birer kuruş aldıklarını gözlemleyerek, seyahatnamesine bu hareketin kentin ticaret hayatına büyük bir darbe indirdiğini not düşmüştür (Tavernier, 2006: 167). Ancak bu olayların ne kadar sıklıkla yaşandığı ya da münferit hareketler olup olmadığının açıklığa kavuşması gerekmektedir. Çünkü ocak mensuplarının yozlaştığı gibi keskin bir yargıda bulunmak için daha çok kanıtı ihtiyaç vardır.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu açısından 16. yüzyılın sonlarıyla, 17. yüzyılın ilk yarısı devletin özellikle mali sahada sorun yaşadığı zaman aralığına tekabül etmektedir. Bu dönemde sayıları git gide artan merkez ordusu kapıkullarının maaşları hazine üzerinde büyük bir yük oluşturmuş, çözüm olarak devlet bilindiği üzere sık sık tağşiş yöntemine başvurarak piyasaya ayarı düşük para sürmüştür. Bu düzenleme, devletten nakdi, belirli bir ücret alan kesimlerin geçimini zorlaştırmıştır. Sonuçta bu kesimlerin içinde en güçlü organizasyon topluluk olarak ifade edebileceğimiz yeniçeriler, ekonomik problemlerini aşmak için

¹⁷ “İftihâru'l-emâcid ve'l-ekârim bi'l-fi'l Mîr-alem olan Mehmed dâme mecdühû Südde-i Sa'âdetim'e mektûb gönderiüp “mütevellişi olduğu müteveffâ Rüstem Paşa Evkâfı'ndan Dolyan Panayırı'na gelen ba'zı sipâh u yeniçeri nâmında nice kimesneler kefere tâcirlerinin yüklerin kendü yüklerine karışdurup geçürüp vakfun rüsâmına küllî gadreyledüklerin bildürüp ol makûleler men' u def' olunup...” (BOA, MD 85, hüküm no: 439).

çok çeşitli yollara başvurmuşlardır. Dükkân açarak, çeşitli zanaatlarla uğraşarak hayat standartlarını koruma çabası içine girmişlerdir. Böylece 16. yüzyıl sonlarından itibaren imparatorluğun büyük şehirlerinde yeniçeriler arasında başlayan esnaflaşma eğilimi, 17. yüzyılın ilk yarısında da artarak devam etmiştir. Farklı coğrafyalarda ve farklı biçimlerde beliren bu eğilim neticesinde, esnaf yeniçeriler olarak tarif edebileceğimiz yeni bir kimlik doğmuştur. Yeniçerilerin sivil hayata girip, evlenip aile kurabilmeleri, ekonomik kaygılarını daha da artırmış, üç ayda bir aldıkları ulufeleri de kâfi gelmeyince acemi oğlanıyken edinmiş oldukları becerilerini de anımsayarak, ocak kurallarına aykırı olduğunu bildikleri halde esnaflığa başlamışlardır. Ancak yeniçerileri böyle davranmaya iten sebep, sadece maddi kaygılarla değil aynı zamanda acemi oğlanlarının yetişme tarzıyla da ilgiliydi. Acemi oğlanıyken askerlik dışı işlerde kullanılmaları yeniçerilerin zihin dünyasını etkilemiş olmalıdır. Özellikle yeniçeri konumuna yükseldiklerinde imtiyazlı bir statüdeyken gençliklerinde kazandıkları zanaat bilgi ve tecrübesini kullanmak onlara cazip gelmişti. Ayrıca devlet zor durumda kaldığı zamanlarda günü kurtarmak için kendi koyduğu kuralları çiğnenmeye müsait hale getirmişti. Diğer bir deyişle devleti yönetenler tarafından oluşturulmuş sistemin doğasında var olan paradoks, ocağın esnaflaşan üyelerine yeni imkânlar bahşedecek türdendi. Bu da sistemin zayıflığını kendi içinde barındırdığını ve ayrıca devrin risale yazarlarının “bozulma” iddialarının aksine ocak mensuplarının içinde yaşadıkları zamana ve şartlara uyum sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

BOA, MD 82, hüküm no: 30, 70, 274, 364, 367

BOA, MD 85, hüküm no: 103, 209, 439, 658

II. Araştırma ve İncelemeler

Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Agoston, G. (2013). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad* (K. Şakul, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Akdağ, M. (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyancıları”*. İstanbul: YKY.

Akdağ, M. (2010). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*. İstanbul: YKY.

Altınay, A. R. (2000). *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı* Ankara: Enderun Kitabevi.

Baer, M. D. (2010). *IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih*. İstanbul: Hil Yayın.

Beydilli, K. (2013). Yeniçeri. *TDVİA* (c.43, s. 450-462). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

- Davis, J. C. (1970). *Pursuit of power: Venetian ambassadors' reports on Spain, Turkey, and France in the age of Philip II, 1560-1600*. New York: Harper & Row.
- Dingeç, E. (2009). 16. ve 17. Yüzyıllarda Taşrada Yasakçılar. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* (7), 129-143.
- Elibel, A. (2009). Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3 (5), 21-40.
- Ergenç, Ö. (2013). *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ergenç, Ö. (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*. Ankara: TTK.
- Finkel, C. (2007). *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü (1300-1923)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Fleischer, C. H. (2013). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı* (A. Ortaç, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Goodwin, G. (2011). *Yeniçeriler* (D. Türkömer, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Göçek, F. M. (1999). *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Griswold, W. J. (2002). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İlgürel, M. (1986). Yeniçeriler. *MEBİA* (c.13, s. 385-395). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İmber, C. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İnalcık, H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2006). *Turkey and Europe in History*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (1998). *Essays in Ottoman History*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (1990). Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi. (çev. M. Özden, F. Unan) *Türkiye Günlüğü* (11).
- İnalcık, H. (2014). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 2 Tagayyür ve Fesad Dönemi (1603-1656)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpşirli, M. (1981). Hasan Kâfî el-Akhisârî ve Devlet Düzenine ait Eseri: Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem (Hasan Kâfî and his work on statescraft). *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11,, 239-278.
- Kafadar, Cemal, *Janissary-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Institute of Islamic Studies, McGill University, 1981.

- Kafadar, Cemal, "On Purity and Corruption of Janissaries", *Turkish Studies Association Bulletin*, C.15, 1991, 273-280
- Kafadar, C. (2009). *Kim var imiş biz burada yoğ iken*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kafadar, C. (2012). Yeniçeriler ve Osmanlı Döneminde İstanbul'ın Ayaktakımı: Yok Yere mi Asiydiler?, B. Tezcan, K. K. Barbır (Der.). *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu* içinde (ss. 135- 161). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kal'a, A. (1995). Esnaf. *TDVİA* (c.11, s. 423-430). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karpat, K. (2008). *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus* (K. D. Akile Zorlu Durukan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kaya, M. K. (2013). Esnaf Loncalarında Yeniçeriler. *History Studies*, 5 (4), 189-205.
- Kınalızade Ali Efendi. (1832). Ahlâk-ı Alâî, University of Toronto - Robarts Library <https://ia700407.us.archive.org/28/items/ahlakialai00ali/ahlakialai00ali.pdf> adresinden erişildi.
- Kunt, M. S. F., Hüseyin G. Yurdaydın, Ayla Ödekan. (2009). *Osmanlı Devleti Türkiye Tarihi* (C. 2). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kurt, Y. (2011). *Koçi Bey Risalesi*. Ankara: Akçağ Basım.
- Mantran, R. (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: TTK.
- McGowan, B. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (A. Berktaş, Çev. D. Q. Halil İnalçık Ed. 2 bas. C. 2). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700* (T. Akad, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Öz, M. (1999). Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 12 (1).
- Öz, M. (2005). *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztürk, S. (1995). *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Naîmâ Mustafa Efendi. (2007). *Târih-i Na'îmâ* (M. İpşirli Haz. C. 3). Ankara: TTK.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. 2). İstanbul: MEB Yayınları.
- Raymond, A. (1995). *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Ricaud, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*. Ankara: TTK.

- Selaniki Mustafa Efendi (1999). *Tarih-i Selaniki*. (M. İpşirli, Haz.). Ankara: TTK.
- Sunar, M. M. (2010). Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülgâ'ya Doğru: Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler, S. Kenan (Ed.). *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi içinde* (ss. 497- 527). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Sunar, M. M. (2009). "When grocers, porters and other riff-raff become soldiers:" Janissary Artisans and Laborers in the Nineteenth Century Istanbul and Edirne. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (1), 175 - 194.
- Şeker, M. (1997). *Gelibolulu Mustafa Ali ve Meva'idü'n-Nefais Fi-Kava'idi'l-Mecalis* Ankara: TTK Yayınları.
- Taş, H. (2006). *XVII. Yüzyılda Ankara*. Ankara: TTK.
- Tavernier, J.-B. (2006). *Tavernier Seyahatnamesi* (S. Yerasimos Ed.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Toroser, T. (2011). *Kavanin-i Yeniçeriyân*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*. Ankara: TTK Basımevi.
- Yerasimos, S. (1977). *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye* (C. 1, 2). İstanbul: Gözlem Yay.
- Yi, E. (2004). *Guild Dynamics in Seventeenth Century Istanbul: Fluidity and Leverage*. Leiden: Brill.
- Yücel, Y. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*. Ankara: TTK.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (C. 3). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.